

**You have downloaded a document from
RE-BUŚ
repository of the University of Silesia in Katowice**

Title: Skąd przychodzimy? Kim jesteśmy? Dokąd zmierzamy?

Author: Anna Gomółka, Marek Pacukiewicz

Citation style: Gomółka Anna, Pacukiewicz Marek (2016). Skąd przychodzimy? Kim jesteśmy? Dokąd zmierzamy?. W: A. Gomółka, M. Pacukiewicz (red.), "Badanie kultury : ludzie, projekty, realizacje" (S. 7-17). Katowice : Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego

Uznanie autorstwa - Użycie niekomercyjne - Bez utworów zależnych Polska - Licencja ta zezwala na rozpowszechnianie, przedstawianie i wykonywanie utworu jedynie w celach niekomercyjnych oraz pod warunkiem zachowania go w oryginalnej postaci (nie tworzenia utworów zależnych).

UNIwersYTET ŚLĄSKI
W KATOWICACH

Biblioteka
Uniwersytetu Śląskiego

Ministerstwo Nauki
i Szkolnictwa Wyższego

Skąd przychodzimy? Kim jesteśmy? Dokąd zmierzamy?*

Jubileusze – nawet jeśli nie są hucznie obchodzone – sprzyjają refleksji, podsumowaniom albo przynajmniej stanowią pretekst do wspomnień. Pełnią ważne kulturowo funkcje, wyznaczając mechaniczne (bo jedynie kreślone upływem czasu – a nie istotnymi wydarzeniami lub zmianami) cezury; pozwalają przemyśleć i symbolicznie zamknąć pewne odcinki trwania.

Można uczcić ważną rocznicę osoby, a także mniej lub bardziej sformalizowanej grupy – stowarzyszenia, organizacji, instytucji. Ta książka poświęcona jest właśnie dotychczasowemu dorobkowi niewielkiej instytucji naukowej – Zakładu Teorii i Historii Kultury, jednostki osadzonej w wielopoziomowej strukturze akademickiej: w Uniwersytecie Śląskim, na Wydziale Filologicznym, w ramach Instytutu Nauk o Kulturze i Studiów Interdyscyplinarnych. Każdy element owej struktury określa poziom kolejny – nie tyle ograniczając, ile raczej wskazując możliwości lub kierunki działań Zakładu, sygnalizując jego doraźne potrzeby lub odległe cele.

Jednostki podrzędne mają swoje losy – w tym przypadku składają się one na dzieje Uniwersytetu Śląskiego, który w 2018 roku będzie obchodził 50-lecie. Z perspektywy historii szkolnictwa wyższego w Polsce pięć dekad to niewiele, ale nie można zapominać, że historia miasta, w którym powstał Uniwersytet także jest niedługa: Katowice jako ośrodek miejski mają dopiero 150 lat. Górnośląska *Alma Mater* powstała (jako dziewiąty w Polsce uniwersytet)

* Tytuł jest aluzją do postimpresjonistycznego obrazu Paula Gauguina malowanego na Tahiti w latach 1897–1898 (*D'où venons-nous? Que sommes-nous? Où allons-nous?*), obecnie przechowywanego w Museum of Fine Arts w Bostonie. Tytuł obrazu inspirował do wielokierunkowych refleksji nad kulturą i kondycją człowieka. Por. m.in. B. SUCHODOLSKI: *Skąd i dokąd idziemy. Przewodnik po zagadnieniach kultury współczesnej*. Londyn 1947.

dopiero po II wojnie światowej, choć próby jej założenia były podejmowane od 1921 roku. Stanisław Adamski (późniejszy biskup diecezjalny katowicki) oraz Wojciech Sosiński na posiedzeniu Sejmu Ustawodawczego 2 lutego 1921 roku wnioskowali o założenie na Górnym Śląsku uniwersytetu i politechniki¹. Pomysł nie mógł zostać urzeczywistniony, chociażby z powodu braku odpowiednio przygotowanej kadry². W przedwojennym województwie śląskim wracano do tej sprawy także później – na przełomie lat 20. i 30., lecz nadal bezskutecznie. Nie oznacza to, że w Katowicach nie powstawały sprofilowane szkoły wyższe, gdyż utworzono np. Instytut Pedagogiczny (1928)³, Konserwatorium Muzyczne (1929)⁴ czy Wyższe Studium Nauk Społeczno-Gospodarczych (1937), nie było jednak uczelni (mimo zdecydowanych działań władz lokalnych), która stanowiłaby badawczo-dydaktyczne zaplecze śląskiej humanistyki. Działały (i aktywnie z sobą współpracowały) instytucje naukowe, m.in.: Towarzystwo Przyjaciół Nauk na Śląsku (1920)⁵, Muzeum Śląskie (1928), Komitet Wydawnictw Śląskich Polskiej Akademii Umiejętności (1933) oraz – jeden z najważniejszych, jeśli chodzi o badania nad kulturą – powołany w 1934 roku Instytut Śląski. Brakowało wciąż uniwersytetu⁶.

Inicjatywa jego założenia w Katowicach powróciła wraz z końcem II wojny światowej, ale mimo zaangażowania Obywatelskiego Komitetu Przygotowawczego⁷ (wśród jego członków – oprócz osób związanych z Katowicami od międzywojnia, zwłaszcza pracowników szkół wyższych – byli także profesorowie wywodzący się z różnych polskich środowisk akademickich) i poparcia władz

¹ M. WANATOWICZ: *Polska wobec Górnego Śląska w latach 1918–1922*. W: 75. rocznica powrotu Górnego Śląska do Polski. Konferencja naukowa. Red. M. KUBISTA-WRÓBEL. Katowice 1997, s. 53.

² Por. S. FERTACZ: *Problemy szkolnictwa wyższego na Górnym Śląsku w latach 1922–1945*. W: „Mądrość zbudowała sobie dom...”. Uniwersytet Śląski 1968–2008. Dzieje, dokumentacja, źródła. Red. A. BARCIĄK. Katowice 2008, s. 28–30.

³ Na temat tej placówki zob. np. T.J. DOBROWOLSKI: *Geneza i początki Instytutu Pedagogicznego w Katowicach*. Katowice 1960 lub J. PIETER: *Pierwsza wyższa uczelnia polska na Śląsku*. „Zaranie Śląskie” 1957, z. 1–2, s. 42–54.

⁴ Por. W. NAWROCKI: *Życie kulturalne w latach międzywojennych i w okresie Polski Ludowej*. W: Katowice 1922–1972. Sesja popularnonaukowa Instytutu Historii Uniwersytetu Śląskiego i Katowickiego Towarzystwa Społeczno-Kulturalnego. Red. W. DŁUGOBORSKI, H. ZIELIŃSKI. Katowice 1973, s. 77. Tam także o instytucjach o profilu humanistycznym.

⁵ O historii Towarzystwa, a przede wszystkim o Śląsko-Dąbrowskim TPN, kontynuującym jego tradycje w latach 1945–1950, por. J. MAYER: *Śląsko-Dąbrowskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk (1945–1950)*. „Zaranie Śląskie” 1957, z. 1–2, s. 31–41.

⁶ Na temat programu i początku działalności Instytutu Śląskiego por. B. CIMAŁA: *Geneza i rozwój Instytutu Śląskiego w Katowicach 1934–1939*. W: *Instytut Śląski 1934–1994*. Red. K. HEFFNER. Opole 1994, s. 20–31 oraz W. MARCOŃ: *Instytut Śląski 1934–1939*. Zabrze–Tarnowskie Góry 2012.

⁷ Komitet przygotował *Memoriał w sprawie założenia uniwersytetu w województwie śląsko-dąbrowskim* (Katowice 1945).

wojewódzkich (szczególnie Aleksandra Zawadzkiego) projekt nie został zrealizowany⁸. Dobrym czasem dla rozwoju górnośląskiego szkolnictwa wyższego była druga połowa lat 40. XX wieku. Zaraz po wojnie reaktywowano część dawnych uczelni – w tym: Wyższe Studium Nauk Społeczno-Gospodarczych⁹, Konserwatorium Muzyczne (które przekształcono w Państwową Wyższą Szkołę Muzyczną) oraz Instytut Pedagogiczny; utworzono także nowe szkoły – m.in. Politechnikę Śląską (1945)¹⁰, Państwową Wyższą Szkołę Pedagogiczną (powstała w 1946 roku, ale w 1947 została przeniesiona do Łodzi)¹¹, a w 1948 roku Śląską Akademię Lekarską¹². W początkowych powojennych latach nastąpiło także znaczne ożywienie kulturalne, które jednak wkrótce osłabło, a Katowice nazwano „stolicą węgla i stali”¹³.

Wtedy też nastąpiły najgorsze lata dla humanistyki i związanych z nią instytucji. Jak wspomnieliśmy, przed wojną badania humanistyczne były prowadzone m.in. w ramach Instytutu Śląskiego. Także i ta placówka w 1945 roku wznowiła działalność; jej główną siedzibą były Katowice, we Wrocławiu powstał oddział Instytutu, w Kłodzku i Wałbrzychu – Stacje Naukowe, a w Warszawie – delegatura. W Katowicach zorganizowano Działy: Historyczny (pod kierownictwem Kazimierza Popiołka), Geograficzny, Prawno-Administracyjny, Etnograficzny, we Wrocławiu powstały: Dział Socjograficzny oraz Piśmiennictwa Śląskiego (przeniesiony potem do Katowic). W ramach IS powołano liczne Komisje (8 w Katowicach i 9 we Wrocławiu). Mimo rozmachu prac i bardzo aktywnej działalności Instytut Śląski zlikwidowano – oddział wrocławski został przejęty przez poznański Instytut Zachodni (w 1948 roku), a katowicki – włączony do Śląsko-Dąbrowskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk, które następnie wcielono

⁸ Por. S. FERTACZ: *Problemy szkolnictwa...*, s. 32–40 oraz J. CHODAKOWSKA: *Geneza Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach*. „Rozprawy z Dziejów Oświaty”, T. 17, s. 147–155.

⁹ W 1950 roku nastąpiła zmiana nazwy na: Wyższa Szkoła Ekonomiczna, potem na: Akademia Ekonomiczna, obecnie jest to Uniwersytet Ekonomiczny w Katowicach.

¹⁰ Tymczasowa Komisja Organizacyjna Politechniki Śląskiej powstała w lutym 1945 roku, a uczelnię powołano dekretem z 24 maja tegoż roku. Uczelnia rozpoczęła działalność w Krakowie, ale już w czerwcu została przeniesiona do Gliwic; por. *Politechnika Śląska im. Wincentego Pszostowskiego w Gliwicach 1945–1970*. Przew. kom. red. J. ZARZYCKI. Gliwice–Katowice 1970, s. 12–15.

¹¹ Por. *Śląskie fundacje szkół wyższych*. Oprac. M. DYBA. W: „Wyrósł z dobrego drzewa...” *Uniwersytet Śląski 1968–1998. Fakty, dokumenty, relacje*. Red. A. BARCIAK. Katowice 1998, s. 15. W 1956 roku PWSP została włączona w strukturę Uniwersytetu Łódzkiego; por. <http://www.uni.lodz.pl/ouni/historia> [data dostępu: 10.09.2015].

¹² Od 1949 roku Śląska Akademia Medyczna im. Ludwika Waryńskiego w Bytomiu; na temat początków uczelni por. np. *Dziesięciolecie Śląskiej Akademii Medycznej im. Ludwika Waryńskiego*. Red. K. GIBIŃSKI. Zabrze 1958.

¹³ Tak ironicznie komentował tę decyzję Witold Nawrocki. Zob. W. NAWROCKI: *Życie kulturalne...*, s. 85.

do Towarzystwa Wiedzy Powszechnej¹⁴. Jak napisał Jacek Koraszewski: „Był to poważny cios dla życia naukowego na Śląsku”¹⁵.

W 1950 roku zlikwidowano Instytut Pedagogiczny, na jego podstawie stworzono (mimo niechęci władz centralnych) kolejną Wyższą Szkołę Pedagogiczną – z niej oraz z filii Uniwersytetu Jagiellońskiego wywodzi się bezpośrednio Uniwersytet Śląski. Osobą, która łączyła IP, WSP z UŚ, był psycholog i pedagog Józef Pieter, związany od 1931 roku z Instytutem Pedagogicznym (dyrektor w latach 1945–1950), pracownik i ostatni Rektor WSP w Katowicach¹⁶. Od lat 30. działał na rzecz utworzenia uniwersytetu na Śląsku¹⁷.

W WSP najpierw uruchomiono kierunki ściśle: matematykę, fizykę i chemię, a w roku akademickim 1951/1952 – filologię polską; kierunek ten (początkowo jako jedyny) był prowadzony przez – powstały w styczniu 1953 roku – Wydział Filologiczny. W tym samym czasie utworzony został Wydział Matematyki, Fizyki i Chemii¹⁸. W roku akademickim 1956/1957 uruchomiono wieczorowe studia historyczne (wtedy Wydział Filologiczny przekształcono w Filologiczno-Historyczny). Studia te organizował Kazimierz Popiołek – pierwszy Rektor Uniwersytetu Śląskiego, druga – obok Pietera – ważna postać dla dziejów Uczelni. W 1959 roku jako kolejne kierunki powstały: bibliologia, studia pedagogiczne dla pracujących i wychowanie techniczne (pierwszy tego typu kierunek w Polsce; Wydział Wychowania Technicznego powstał w 1964 roku)¹⁹. Pełny program studiów wyższych był realizowany w WSP od 1956 roku, a absolwenci otrzymywali tytuł magistra, od 1959 roku studia trwały pięć lat.

W ramach Wydziału Filologicznego (potem Filologiczno-Historycznego) od 1953 roku działały: Katedra Języka Polskiego (w niej od roku akademickiego 1959/1960 działał Zakład Dialektologii Śląskiej), Katedra Historii Literatury Polskiej – w 1958 roku powstały w niej trzy Zakłady: Literatury Współczesnej

¹⁴ S. SENFT: *Meandry Instytutu Śląskiego w latach 1939–1956*. W: *Instytut Śląski...*, s. 32–40.

¹⁵ J. KORASZEWSKI: *Śląski Instytut Naukowy w Katowicach*. „Zaranie Śląskie” 1957, z. 1–2, s. 26.

¹⁶ Por. W. BŁOŃSKA: *Dokonania organizacyjne i dydaktyczne prof. dr. hab. Józefa Pietera w instytutach i szkołach wyższych*. W: *Prof. zw. dr hab. Józef Pieter. Działalność i dzieła. Materiały posesyjne*. Przygotowanie do druku J. ŚLIWIOK. Katowice 1999, s. 67–72.

¹⁷ O potrzebie uniwersytetu na Śląsku pisał od końca lat 20.; por. J. PIETER: *Kilka uwag w sprawie organizacji pracy naukowej na Śląsku*. „Zaranie Śląskie” 1929, z. 4, s. 197–215 oraz *Sprawa Uniwersytetu Śląskiego*. W: IDEM: *Rozwój szkolnictwa wyższego i nauk humanistycznych na Górnym Śląsku od roku 1945*. Katowice 1962, s. 65–70. Pieter był również jednym z sygnatariuszy *Memoriału...* z 1945 roku.

¹⁸ Od 1952 roku w WSP wprowadzono strukturę wydziałową, wydziały powołano w 1953 roku.

¹⁹ Por. S. WILCZEK: *Wyższa Szkoła Pedagogiczna w Stalinogrodzie*. W: *Szkolnictwo wyższe Górnego Śląska*. Oprac. S. BAUMAN. Warszawa 1955, s. 86–94 oraz W. ZAREMBINA: *Powstanie i rozwój Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Katowicach*. W: *Wyższa Szkoła Pedagogiczna w Katowicach 1950–1968*. Red. A. JAROSZ, A. JENDRYSIK. Katowice 1971.

i Teorii Literatury, Literatury Śląskiej (jego pracownikiem był mgr Witold Nawrocki – późniejszy kierownik naszego Zakładu), Metodyki Literatury i Języka Polskiego, w roku akademickim 1959/1960 przekształcony w Katedrę. W tym czasie z Katedry Historii Literatury Polskiej wydzielona została Katedra Historii Literatury Powszechnej i Katedra Pedagogiki (od 1953 roku); od roku 1958 działają: Zakład Pedagogiki, Zakład Psychologii, Katedra Historii, w 1963 roku utworzona została Katedra Filozofii²⁰. Uczelnię ukończyło ponad 3 tysiące osób, z czego 1 200 było absolwentami Wydziału Filologiczno-Historycznego²¹. Niewątpliwie ważne – nie tylko dla WSP, ale także dla UŚ – było przyznanie Wyższej Szkole Pedagogicznej w Katowicach w 1962 roku uprawnień do nadawania stopnia naukowego doktora dla Wydziału Filologiczno-Historycznego i uruchomienie w tym samym roku studiów doktoranckich z zakresu historii literatury polskiej i powszechnej, metodyki historii literatury i języka polskiego oraz pedagogiki²². W latach 1964–1968 doktoraty na Wydziale obroniło 15 osób²³.

Znacznie krótsza jest historia filii Uniwersytetu Jagiellońskiego: od roku akademickiego 1963/1964 powołano w Katowicach zamiejscowe Studium Uniwersytetu Jagiellońskiego, w którym początkowo zorganizowano jedynie studia matematyczne (w kolejnym roku miała być uruchomiona fizyka), a także punkt konsultacyjny Zawodowego Studium Administracyjnego²⁴. W roku 1966 (od 1 października) jednostka stała się formalnie filią kierowaną przez prorektora UJ – funkcję tę pełnił Kazimierz Popiołek; funkcjonowały wtedy już dwa Wydziały: Matematyczno-Fizyczny oraz Prawa i Administracji (dokładnie: Oddział Wydziału), a w ich ramach 10 katedr²⁵. Jak wspominał prof. Popiołek: „W przeddzień utworzenia Uniwersytetu Śląskiego Filia wydała pierwsze swoje dyplomy

²⁰ Nim powstała Katedra Filozofii, w WSP działała w latach 1953–1956 Katedra Podstaw Marksizmu i Leninizmu. Na temat poszczególnych katedr zob. artykuły M. MITYRY-DOBROWOLSKIEJ, N. CHMIELNICKIEGO, W. ZAREMBINY, J. ZAREMBY, S. ZABIEROWSKIEGO, A. PRZYBYCIN, J. PIETERA, J. BOHUCKIEGO w części 2. tomu *Wyższa Szkoła Pedagogiczna...*

²¹ Por. zestawienia poczynione przez K. GIELOWĄ w: *Wyższa Szkoła Pedagogiczna...*, s. 321–367.

²² Por. *Aneks. Zestawienie aktów prawnych*. Oprac. J. NAHORAYSKA. W: *Wyższa Szkoła Pedagogiczna...*, s. 395–398.

²³ Na Wydziale Matematyki, Fizyki i Chemii – 45 osób; por. *Wykaz prac doktorskich*. Oprac. K. GIELOWA. W: *Wyższa Szkoła Pedagogiczna...*, s. 350–320.

²⁴ Por. dokumenty zamieszczone w: „Wyrósł z dobrego drzewa...”..., s. 249–250.

²⁵ Por. S. SKIBIŃSKI: *Szkolnictwo wyższe i placówki naukowo-badawcze województwa katowickiego w Polsce Ludowej*. Katowice 1967, s. 25. Profesor Popiołek – jako Rektor UŚ – w przemówieniu inauguracyjnym podczas uroczystości rozpoczęcia pierwszego roku akademickiego wspominał także o studiach psychologicznych, które, jako ostatnie, uruchomiono w filii; por. *Inauguracja I Roku Akademickiego Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach*. „Rocznik Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach” 1968/1969, T. 1, s. 9.

magisterskie 28 absolwentom kierunku matematyki”²⁶. Uniwersytet Śląski został powołany w czerwcu 1968 roku²⁷.

Nim powstał, wielokrotnie zwracano uwagę na fakt, że nacisk na kształcenie jedynie kadry techniczno-ekonomicznej nie jest społecznie korzystny, podkreślano potrzebę budowania i rozwoju humanistyki. O tym, jak silna była to potrzeba, świadczą chociażby wypowiedzi zawarte w tomie przygotowanym na dziesięciolecie Uniwersytetu²⁸. Jedną z instytucji, której powierzono działania w tym zakresie, był – utworzony w 1957 roku – Śląski Instytut Naukowy (istniał do 1992 roku). Placówka ta, nawiązująca do tradycji Instytutu Śląskiego²⁹, miała koordynować prace przygotowawcze „w ścisłej współpracy z rektorami WSE i WSP”³⁰.

Nowo powstały Uniwersytet składał się z czterech Wydziałów: 1) Humanistycznego; 2) Matematyki, Fizyki i Chemii, 3) Prawa i Administracji oraz 4) Wychowania Technicznego. Wdrażano w nim – zgodnie z nowymi, ogólnopolskimi zmianami w szkolnictwie wyższym – strukturę opartą na instytutach. W 1969 roku w Uczelni było „15 instytutów, 2 jednostki pozawydziałowe, 3 jednostki międzywydziałowe”. W tym samym roku uruchomiono kilka kierunków podyplomowych, wśród nich Międzywydziałowe Studium Kulturalno-Oświatowe. Do 1974 roku kierował nim Edward Polański, do 1975 – Urszula Kowalska. W związku z potrzebą obsadzenia tego stanowiska władze Uniwersytetu Śląskiego wystąpiły do Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej (gdzie pracowała Kowalska) o zgodę na jej przeniesienie do katowickiej Uczelni (por. *Aneks*)³¹.

W 1970 roku powołano dwie filie: w Cieszynie i w Sosnowcu (Wyższe Studium Nauczycielskie). Tę drugą wkrótce zlikwidowano, włączając jej ka-

²⁶ 1962–1968, Katowice. *Geneza Uniwersytetu Śląskiego we wspomnieniach jego pierwszego rektora prof. Kazimierza Popiołka*. Oprac. S. FERTACZ. W: „Wyrósł z dobrego drzewa...”..., s. 290.

²⁷ Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 8 czerwca 1968 r. w sprawie utworzenia Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach (Dz.U. 1968, nr 18, poz. 116). O dwóch koncepcjach organizacyjnych Uniwersytetu – Józefa Pietera i Kazimierza Popiołka – pisze Maciej SALOMON: *Powstanie Uniwersytetu Śląskiego*. W: *W 40-lecie powstania Uniwersytetu Śląskiego – szkolnictwo i nauka na Górnym Śląsku*. Red. A. BARCIAK. Katowice 2009, s. 42–56.

²⁸ *10 lat Uniwersytetu Śląskiego 1968–1978*. Red. J. KANTYKA, współpraca A. LUBAŚ. Katowice 1978.

²⁹ Do tradycji tych nawiązywał też powołany również w 1957 roku Instytut Śląski w Opolu, którego pierwszym dyrektorem był Roman Lutman – dyrektor IŚ w Katowicach od 1934 roku; por. np. J. GLENSK: *Początki Instytutu Śląskiego w Opolu*. W: *Instytut Śląski...*, s. 41–48.

³⁰ J. PIETER: *Sprawa Uniwersytetu...*, s. 70.

³¹ W *Aneksie* zamieściliśmy dokumenty z prywatnych zbiorów pracowników UŚ oraz ze zbiorów archiwalnych Uniwersytetu; za pomoc w poszukiwaniu materiałów dziękujemy Kierownictwu i Pracownikom Działu Kształcenia, Działu Organizacyjno-Prawnego oraz Archiwum UŚ.

drę w struktury pozostałych instytutów. W 1973 roku Uniwersytet miał sześć Wydziałów (Filologiczny, Nauk Społecznych, Prawa i Administracji, Biologii i Ochrony Środowiska, Matematyki, Fizyki i Chemii oraz Techniki). W 1974 roku powstał Wydział Nauk o Ziemi, rok później – Wydział Pedagogiki i Psychologii³².

Wydział Filologiczny (który miał swą siedzibę pierwotnie jedynie w Sosnowcu) powstał w 1973 roku³³ – został wyodrębniony z działającego wcześniej w Katowicach Wydziału Humanistycznego³⁴. Instytut Nauk o Kulturze i Studiów Interdyscyplinarnych (w latach 1991–2013: Instytut Nauk o Kulturze) wyłonił się z Instytutu Nauk o Literaturze i Kulturze Polskiej (który podówczas zmienił nazwę na Instytut Nauk o Literaturze Polskiej), ten natomiast – z Instytutu Filologii Polskiej (był to najstarszy z instytutów – działał jeszcze w ramach Wydziału Humanistycznego).

Samodzielny instytut prowadzący studia kulturoznawcze powstał kilkanaście lat po uruchomieniu kierunku, jednakże projekty jego utworzenia opracowane były znacznie wcześniej – w połowie lat 70. – jeszcze przed powstaniem kulturoznawstwa. Z tego czasu pochodzi projekt organizacyjny Instytutu Kultury (zakładano, że jednostka rozpocznie działalność w roku akademickim 1975/1976; por. *Aneks*). Oznacza to, że humanistyka – gdy wreszcie znalazła się w ramach Uniwersytetu, zaczęła się bardzo intensywnie rozwijać – dzięki nie tylko organizacji badań i dydaktyki w zakresie kierunków mających względnie długą tradycję, lecz także zwróceniu się ku nowym obszarom, które dopiero po latach miały zyskać status dyscypliny naukowej. Tę dalekowzroczność ojców założycieli katowickiego kulturoznawstwa widać też w staraniach o podniesienie naukowej rangi Uczelni. Uprawnienia do nadawania stopnia doktora w zakresie kulturoznawstwa Wydział Filologiczny UŚ uzyskał 27 kwietnia 2009 roku, a do nadawania stopnia doktora habilitowanego – w 2011 roku. Ale już w 1979 roku wystąpiono do Ministerstwa Nauki, Szkolnictwa Wyższego i Techniki z wnioskiem o przyznanie Wydziałowi Filologicznemu uprawnień do nadawania stopnia naukowego doktora habilitowanego nauk humanistycznych oraz o rozszerzenie uprawnień do nadawania stopnia doktora w zakresie m.in. kulturoznawstwa, filmoznawstwa, teatrologii i polityki kulturalnej. Śladem tych starań jest pismo kierowane do Rektora UŚ przez Ministerstwo Nauki

³² E. ZWIERZCHOWSKI: *Rozwój i struktura organizacyjna*. W: *10 lat Uniwersytetu Śląskiego...*, s. 54–56 oraz Z. WOŹNICZKA: *Historia Uniwersytetu Śląskiego do 1983 roku*. W: *„Mądrość zbudowała sobie dom...”*, s. 83–117 (tam także o niezrealizowanych planach rozwoju UŚ).

³³ W pierwszym roku istnienia w skład Wydziału Filologicznego wchodziły dwa instytuty: Instytut Filologii Polskiej oraz Instytut Filologii Obcych, które kształciły na czterech kierunkach: filologia polska, rosyjska, angielska, romańska, a zapowiadano już kolejne: germanistykę i bohemistykę; por. *Uniwersytet Śląski*. Oprac. A. LUBASIOWA. Katowice 1973, s. 11, 37.

³⁴ Z. WOŹNICZKA: *Historia Uniwersytetu Śląskiego...*, s. 116.

Szkolnictwa Wyższego i Techniki (datowane 18 sierpnia 1979 roku), przyznające uprawnienia do nadawania stopnia doktora habilitowanego nauk humanistycznych w zakresie: językoznawstwa ogólnego, historii literatury angielskiej i literaturoznawstwa romańskiego. Wyrażono w nim także zgodę na częściowe rozszerzenie uprawnień w sprawie nadawania stopnia doktora, jednak nie z zakresu wskazanych dyscyplin (por. *Aneks*).

W 1975 roku powstał Zakład Teorii Kultury i Polityki Kulturalnej kierowany początkowo przez Witolda Nawrockiego. W 1983 roku nazwę jednostki zmieniono na: Zakład Wiedzy o Kulturze i Życiu Literackim. Kierownikiem Zakładu (do 1991 roku) został wówczas Tadeusz Kłak. W 1991 roku w wyniku podziału jednostki powstały: Zakład Teorii i Historii Kultury (kierownik: Ewa Kosowska) oraz Zakład Kultury Literackiej (kierownik: Stefan Zabierowski). Jednostki te wraz z Zakładem Wiedzy o Teatrze i Zakładem Historii i Teorii Filmu weszły w skład nowo utworzonego Instytutu Nauk o Kulturze³⁵.

Chcąc zrozumieć specyfikę jakiegokolwiek instytucji, trzeba rozpatrywać ją w kontekście innych form organizacyjnych i w perspektywie możliwie najdłuższego trwania. Dlatego też historię, dokonania oraz współczesność Zakładu Teorii i Historii Kultury trzeba wpisać w kontekst lokalnych uwarunkowań humanistyki, ale również aspektowo – postrzegać ją w kontekście rozwoju nauk o kulturze w Polsce, a zwłaszcza osadzić w strukturach polskiego systemu akademickiego w wymiarze organizacyjnym, badawczym i dydaktycznym. Nie mogłaby się też ona swobodnie rozwijać bez racjonalnego wsparcia ze strony władz uniwersyteckich, wydziałowych i instytutowych. Przychylności kolejnych rektorów (a zwłaszcza Ich Magnificencji prof. prof. Maksymiliana Pazdana, Tadeusza Sławka, Janusza Janeczka, Wiesława Banysia) oraz kolejnych ekip dziekańskich (należy szczególnie zaakcentować rolę prof. prof. Rafała Molenckiego, Mariana Kisiela, Krzysztofa Jarosza i Aldony Skudrzyk) pracownicy Zakładu zawdzięczają poczucie zrozumienia podejmowanych inicjatyw i konstruktywną pomoc w ich realizacji.

Bezpośredni kontekst Zakładu Teorii i Historii Kultury, czyli Instytut Nauk o Kulturze (którego dyrektorami od 1991 roku byli kolejno prof. prof. Eugeniusz Wilk, Tadeusz Miczka, Bogdan Zeler) oraz Instytut Nauk o Kulturze i Studiów Interdyscyplinarnych (którego dyrektorem jest Tadeusz Miczka) bardzo dobrze odzwierciedla zarówno strukturę, jak i historię polskiego kulturoznawstwa. Warto pamiętać, że już u zarania tej dziedziny nauki poszukiwano w Polsce ścieżki teoretycznej, która połączyłaby w jedną całość różnorodne perspektywy i aspekty poznania kultury. W związku z tym Stanisław Pietraszko deklarował wręcz, że teoria kultury nie może istnieć poza ogólniejszą strukturą dyscypli-

³⁵ Zarządzenie nr 31/91 z dnia 23 grudnia 1991 r. Rektora Uniwersytetu Śląskiego.

nową, którą daje kulturoznawstwo³⁶. Obecna struktura naszego Instytutu dokumentuje zarówno trwanie, jak i zmianę polskiego kulturoznawstwa. W skład Instytutu wchodzi następujące Zakłady: Filmoznawstwa i Wiedzy o Mediach (kierownik: Andrzej Gwóźdź); Teatru i Dramatu (kierownik: Ewa Wąchocka); Kultury Literackiej (kierownik: Leszek Zwierzyński); Estetyki i Antropologii Przestrzeni (kierownik: Maria Popczyk); Komunikacji Kulturowej (kierownik: Tadeusz Miczka); Teorii i Historii Kultury (kierownik: Ewa Kosowska).

Wierzimy, że odpowiedzi na tytułowe pytania: Skąd przychodzimy? Kim jesteśmy? Dokąd zmierzamy?, nie tylko pozwolą odtworzyć nasz lokalny kontekst kulturoznawczy, lecz także przyczynią się, choć wycinkowo, do zrozumienia historycznych i teoretycznych uwarunkowań kulturoznawstwa polskiego – z jego indywidualnością, różnorodnością, problemami, istotnymi zwłaszcza w okresie powszechnie deklarowanego kryzysu humanistyki. Wydaje się, że takie kryzysy, czyli momenty przełomowe (z gr. *krinein* – ‘decydować’³⁷), chude lata (by znów odwołać się do starotestamentowej symboliki), to bólaczka nie tylko naszych czasów. Warto zatem przypomnieć historię starań i zabiegów o uznanie rangi humanistyki i kulturoznawstwa na Śląsku, a potem także w Zagłębiu.

Jubileusz oznacza obecnie „okrągłą” rocznicę, ale jego odległe, historyczne znaczenie jest bardziej ściśle. Rokiem jubileuszowym w Starym Testamencie (hebr. *yobhel* ‘jubileusz’, dawniej: ‘róg barani’, dosłownie: ‘baran’) określano rok 50. W *Księdze Kapłańskiej* czytamy:

Policzysz sobie siedem lat szabatowych, to jest siedem razy po siedem lat, tak że czas siedmiu lat szabatowych będzie obejmował czterdzieści dziewięć lat. Dziesiątego dnia, siódmego miesiąca zatrąbisz w róg [...]. Będziecie święcić pięćdziesiąty rok, oznajmicie wyzwolenie w kraju dla wszystkich jego mieszkańców. Będzie to dla was jubileusz – każdy z was powróci do swej własności i każdy powróci do swego rodu. Cały ten rok pięćdziesiąty będzie dla was rokiem jubileuszowym – nie będziecie siał, nie będziecie żąć tego, co urosnie, nie będziecie zbierać nieobciętych winogron.

Kpł 25; 8-11

Do jubileuszu – w biblijnym znaczeniu – zbliża się Uniwersytet Śląski, naszemu Zakładowi do takiej rocznicy została dekada. Przed nami wciąż wiele pracy. Współcześnie rok jubileuszowy nie kojarzy się ze spokojem i rezygnacją z pracy, jest raczej czasem gorączkowej bieganiny i momentem „domykania” podjętych wcześniej zadań. W tej książce chcemy opowiedzieć o tym, co już zamknięte, i o tym, nad czym wciąż pracujemy.

³⁶ Zob. S. PIETRASZKO: *O przedmiocie teorii kultury*. W: *Przedmiot i funkcje teorii kultury. Materiały konferencji naukowej*. Red. S. PIETRASZKO. Wrocław 1982.

³⁷ Może być zatem arbitralna – podejmowana w partykularnym interesie.

Bibliografia

- 10 lat Uniwersytetu Śląskiego 1968–1978. Red. J. KANTYKA, współpraca A. LUBAŚ. Katowice 1978.
- CHODAKOWSKA J.: *Geneza Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach*. „Rozprawy z Dziejów Oświaty”, T. 17.
- DOBROWOLSKI T.J.: *Geneza i początki Instytutu Pedagogicznego w Katowicach*. Katowice 1960.
- Dziesięciolecie Śląskiej Akademii Medycznej im. Ludwika Waryńskiego. Red. K. GIBIŃSKI. Zabrze 1958.
- Inauguracja I Roku Akademickiego Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach. „Rocznik Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach” 1968/1969, T. 1.
- Instytut Śląski 1934–1994. Red. K. HEFFNER. Opole 1994.
- KORASZEWSKI J.: *Śląski Instytut Naukowy w Katowicach*. „Zaranie Śląskie” 1957, z. 1–2.
- MARCOŃ W.: *Instytut Śląski 1934–1939*. Zabrze–Tarnowskie Góry 2012.
- MAYER J.: *Śląsko-Dąbrowskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk (1945–1950)*. „Zaranie Śląskie” 1957, z. 1–2.
- „Mądrość zbudowała sobie dom...”. Uniwersytet Śląski 1968–2008. Dzieje, dokumentacja, źródła. Red. A. BARCIAK. Katowice 2008.
- NAWROCKI W.: *Życie kulturalne w latach międzywojennych i w okresie Polski Ludowej*. W: Katowice 1922–1972. Sesja popularnonaukowa Instytutu Historii Uniwersytetu Śląskiego i Katowickiego Towarzystwa Społeczno-Kulturalnego. Red. W. DŁUGOBORSKI, H. ZIELIŃSKI. Katowice 1973.
- PIETER J.: *Kilka uwag w sprawie organizacji pracy naukowej na Śląsku*. „Zaranie Śląskie” 1929, z. 4.
- PIETER J.: *Pierwsza wyższa uczelnia polska na Śląsku*. „Zaranie Śląskie” 1957, z. 1–2.
- PIETER J.: *Sprawa Uniwersytetu Śląskiego*. W: IDEM: *Rozwój szkolnictwa wyższego i nauk humanistycznych na Górnym Śląsku od roku 1945*. Katowice 1962.
- PIETRASZKO S.: *O przedmiocie teorii kultury*. W: *Przedmiot i funkcje teorii kultury. Materiały konferencji naukowej*. Red. S. PIETRASZKO. Wrocław 1982.
- Politechnika Śląska im. Wincentego Pstrowskiego w Gliwicach 1945–1970. Przew. kom. red. J. ZARZYCKI. Gliwice–Katowice 1970.
- Prof. zw. dr hab. Józef Pieter. *Działalność i dzieła. Materiały posesyjne*. Przygotowanie do druku J. ŚLIWIOK. Katowice 1999.
- SKIBIŃSKI S.: *Szkolnictwo wyższe i placówki naukowo-badawcze województwa katowickiego w Polsce Ludowej*. Katowice 1967.
- SUCHODOLSKI B.: *Skąd i dokąd idziemy. Przewodnik po zagadnieniach kultury współczesnej*. Londyn 1947.
- Uniwersytet Śląski. Oprac. A. LUBASIOWA. Katowice 1973.
- W 40-lecie powstania Uniwersytetu Śląskiego – szkolnictwo i nauka na Górnym Śląsku. Red. A. BARCIAK. Katowice 2009.
- WANATOWICZ M.: *Polska wobec Górnego Śląska w latach 1918–1922*. W: 75. rocznica powrotu Górnego Śląska do Polski. Konferencja naukowa. Red. M. KUBISTA-WRÓBEL. Katowice 1997.

- WILCZEK S.: *Wyższa Szkoła Pedagogiczna w Stalinogrodzie*. W: *Szkolnictwo wyższe Górnego Śląska*. Oprac. S. BAUMAN. Warszawa 1955.
- „Wyrósł z dobrego drzewa...” *Uniwersytet Śląski 1968–1998. Fakty, dokumenty, relacje*. Red. A. BARCIAK. Katowice 1998.
- Wyższa Szkoła Pedagogiczna w Katowicach 1950–1968*. Red. A. JAROSZ, A. JENDRYSIK. Katowice 1971.